

meget sjælden. Anderledes i næste Slægtled. Interessekredsen udvides; den klassiske Oldtidslitteratur og Skrifter om Statsvidenskab tager større Rum end før, Skønlitteratur fra nyere Tid dukker frem, franske, italienske og spanske Bøger hentes hjem fra de lange Rejser. Og i næste Slægtled dominerer den romanske Litteratur, tyske Skrifter forekommer næsten ikke, derimod engelske i voksende Tal. Medens Elizabeths England havde været et lukket Land, fanger Borgerkrigene Interessen, og engelske politiske og theologiske Skrifter indtager en vis Plads i danske adelige Biblioteker i 17. Aarh. I det hele har Bibliotekerne et kosmopolitisk Præg, hvilket vel for en Del skyldes Mode og Samlerdrift, Lyst til det fjerne og fremmede, men sikkerlig ogsaa en sund Trang til at sende Blikket vidt omkring. Man maa ikke mene, at Bøgerne stod urørte paa Hylderne; Optegnelser i dem vidner om flittig Brug, de mange Citater taler om Ejernes Kundskabsfylde. De danske Bøger er ikke saa mange, et Forhold, der synes at have flere Aarsager; heller ikke Manuskripterne er meget talrige, men deres Værdi er betydelig, idet der blandt dem findes meget gode Kilder til vor Historie; de har fundet et Fristed paa Herregaardene, hvor der gennem Generationerne var en naturlig Sans for de hjemlige Minder og Interesse for Nationalhistorien.

Det Vidnesbyrd, de gamle Bøger giver, hvad enten de nu gemmes i Danmark eller i Sverige, maa ikke glemmes, naar Talen er om den danske Adel i dens gode Dage og i dens Forfald. De vidner om en sand aristokratisk Kultur, vidtspændende og dog bunden til Hjemmet, en Kultur, som i lange Tider var Landets Ære. De kan imidlertid ogsaa erindre om en af Aarsagerne til Undergangen — den Forfinelse og Svækkelse, der blev de sene Ætlinges Arvelod. Man kan samle forskellige Efterretninger fra 17. Aarh.s anden Halvdel om Adelsfolk, der sank ned i Armod, ikke ved Svir og Sværm, men fordi de levede i Bøgerne, i det fjerne og forgangne, og stod raadløse overfor strenge Tidens Krav.

Ellen Jørgensen.

Knud Fabricius: Kongeloven. Kbhvn. (Hagerup) 1920.

Kongeloven er efter sin natur et af de højeste og fornemste emner i dansk historieforskning. Før kongeloven blev Danmarks forfatning i næsten fire hundrede aar skrevet i haandfæstningerne, i et antal af 11 eller, om man vil, 12, henved 3 i aarhundredet; efter kongeloven staar den skrevet i grundlovene, der endnu inden tre kvart

aarhundrede er forløbet, allerede har naaet et antal af fire — men i de mellemliggende 180 aar var kongeloven uforanderlig Danmarks forfatningslov. Det er da mærkeligt nok, at prof. Fabricius i studiet af kongeloven selv kun har to forgængere, men rigtignok J. A. Fridericia og A. D. Jørgensen. Selve statsforandringen 1660 har, saa dybt indgribende en begivenhed i vor historie den ogsaa var, kun tiltrukket forbavsende faa danske historikere. Langebek skrev til hundreedaarsjubilæet 1760 en skildring deraf, der dog først 1881—84 blev trykt i Sorø Akademis program; overbibliothekar Chr. Bruun polemiserede, først i en afhandling i dette tidsskrifts 5. R. II, senere (1887) i et selvstændigt skrift »Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse«, mod den først af Fr. Hammerich i Nordisk Universitets-Tidsskrifts 3. bd. 1857 fremsatte, senere af Fridericia under tilslutning af A. D. Jørgensen uddybede og nøjagtigere begrundede anklage mod Frederik 3. for at have misbrugt den ham ved arveregeringen givne magt til paa en »maaske juridisk forsvarlig, men moralsk forkastelig« maade at have indført den ubegrænsede enevælde. Til disse arbejder kommer imidlertid en af Amerikaneren John O. Evjen i Leipzig 1903 forsvaret doktordissertation: Die Staatsumwälzung in Dänemark im Jahre 1660, der trods den meget kortfattede og affejende omtale, Fridericia gav den i dette tidsskrifts 7. R. V, 396-99, dog har værdi ved forf.s skarpe, maaske paa et enkelt punkt for skarpe, kildekritiske synsmaade. Fabricius har da ogsaa taget tilbørligt hensyn til den i sit arbejde.

Fabricius' eget værk er en ægte videnskabelig historisk undersøgelse i den rette store stil, dybtgaaende og fuldstændig, kritisk og skarpsindig. En undersøgelse af den karakter, at den paa lideligt resumerer tidligere forskning og fører vor erkendelse af fortiden frem, nærmere til det rigtige end vi før var. For den, der vil sige det rigtigst mulige om kongeloven efter forskningens nuværende standpunkt, vil det være nok at læse og excerpere Fabricius' bog; den, der vil eller skal kritisere, kan næsten ogsaa nøjes med, hvad forf. selv deri anfører. Forf. har ikke undladt at opsøge nyt materiale; i virkeligheden var det et fund i Dresdener arkivet i 1906, der først gav ham tanken om en monografi over kongeloven. Men det er ikke alene det nye materiale, der giver hans værk værdi; det er dels den indtrængende kritik, hvormed det hele materiale, nyt som gammelt, overalt er behandlet, dels den minutøse samvittighedsfuldhed, hvormed al litteratur til emnets belysning er gennemarbejdet og gengivet. Forf. har i sit forord en beskeden bemærkning om, at hans arbejde maaske vil

forekomme »kedeligt«. Sandt nok er vi i Danmark i de senere aar naaet til at tillægge udgivelse af utrykt materiale og udnyttelsen af dette i let skrevne fremstillinger en alt for høj videnskabelig værdi, men derfra og til at en kritisk videnskabelig undersøgelse af kendt materiale, der fører vor viden frem, skulde blive forkastet som kedelig, er der dog et stort spring.

Det er vanskeligt at anmelde et saa indholdsrigt værk, der behandler saa mange forskellige spørgsmaal, og jeg maa — som andre, der har anmeldt det, særlig P. J. Jørgensen i Ugeskr. for Retsvæsen og M. Pappenheim i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte — samle drøftelsen om enkelte punkter.

Et saadant punkt er spørgsmaalet om tidspunktet for kongelovens endelige udfærdigelse. Kongelovens danske tekst, der som P. J. Jørgensen fremhæver, alene er den gyldige, eftersom den alene fik lovkraft, medens den latinske tekst, som ogsaa Fabricius selv 292 ff. paaviser, er Schumachers udkast dertil, er bevaret i fire eksemplarer med Schumachers haandskrift, to i regalekamret paa Rosenborg, to i rigsarkivet. Af disse er dog hvert sted det ene udført paa pergament, det andet paa papir; som originale udfærdigelser kommer naturligvis alene de to pergamenthaandskrifter i betragtning, der begge er beseglede med samme guldsegl, og begge — ligesom grundloven af 5. juni 1915 — bevares i hvert sit sølvskrin. Iøvrigt er de af forskellig størrelse, Rosenborgeskemplet mindre og rigsarkiveksemplet langt finere udført. De er begge daterede og underskrevne: »giffvet paa vort slott Kiøbenhaffn den 14. november, aar 1665«, rigsarkivets eksemplar har der udover kun: »under vort zignet«. Men nu er det sikkert, at rigsarkivets eksemplar først kan være skrevet i sommeren 1669, og navnlig, at seglene til kongeloven endnu ikke var sat i arbejde 12. marts 1669 (299). Som følge heraf mente A. D. Jørgensen at maatte antage, at kongeloven var antedateret, fra 14. novbr. 1668 til 14. novbr. 1665; hvorimod Fridericia i dette tidsskrifts 7. R. II, 216-222 samlede alle de argumenter, der meget stærkt talte derimod. Fabricius søger nu vel at styrke A. D. Jørgensens opfattelse ved en i og for sig højst sandsynlig formodning om, at under samme datum, 14. novbr. 1665, har Frederik 3. udfærdiget et testamente, indeholdende bestemmelser om hans privateje, der ganske vist nu er tabt og derfor ukendt, men om hvilket Fr. Rostgaard 1708 har gjort en notits (304-05), og som ogsaa ellers synes omtalt. Fabricius selv tør imidlertid ikke gaa videre end til at sige, at regalekamrets eksemplar af kongeloven kan være skrevet før 14. novbr. 1665, og altsaa kan være rigtigt da-

teret, men at det ikke behøver at have været »færdig og renskrevet« inden oktbr. 1666 (303, 344), og følgelig, som A. D. Jørgensen mente, kan være antedateret af hensyn til Anna Sofies bryllup med den sachsiske kronprins Johan Georg (3) 9. oktbr. 1665, for at kongelovens arvefølgebestemmelser kunde fremtræde som ældre end hendes arveafkald. Med andre ord, forf.s resultat bliver dette: næsten intet taler imod, at regalekamrets danske kongelov, som man ikke har tænkt beseglet, har været endelig udfærdiget 14. novbr. 1665 og den dag er blevet underskrevet af Frederik 3. sammen med hans testamente, men det er muligt, at den først har været færdig oktbr. 1666, og da er blevet antedateret af hensyn til testamentet; derefter er rigsarkivets finere original blevet udfærdiget, idet først kalligrafen arbejdede derpaa, derefter Schumacher indskrev den danske tekst; endelig er tidligst i sommeren 1669 begge eksemplarer blevet beseglede.

Ind i denne undersøgelse blander imidlertid forf. paa en noget forstyrrende maade spørgsmaalet om, fra hvilket tidspunkt kongeloven var, som han siger, »gyldig lov« (300, 303). Hermed kan han jo nu ikke mene, fra hvilket tidspunkt kongeloven fik lovs kraft, thi derom kan der ingen tvivl herske. Kongeloven vilde, paa seligt udfærdiget, faa fuld lovs kraft ved Frederik 3.s død, som det siges i »enevoldsarveregeringsakten« af 10. jan. 1661: *huilchen sidste villie skall vere osz som en fundamental low och offentl. forordning.* Kongeloven traadte derfor, som ogsaa P. J. Jørgensen og Pappenheim fremhæver, i kraft ved Frederik 3.s død 9. juli 1670, i alt fald efter at den 23. juli s. a. var blevet publiceret ved Schumachers oplæsning af den i geheimeraadet. Hvad akten 10. jan. 1661 udsiger, var jo kun, hvad Frederik 3. hele sit liv havde tænkt sig og arbejdet hen til, at ham skulde det tilkomme at bestemme hans to rigers arvefølge og regeringsform for sine efterkommere i al fremtid, hvorom allerede vidner hans testamente af 2. juli 1652 (Pappenheim har godtgjort, at det bør dateres saaledes), som det er Fabricius' fortjeneste at have fremdraget. Akten af 10. jan. 1661 havde givet ham denne magt til at træffe evigtgyldige bestemmelser ved sin »sidste vilje«, og underskriverne var sikkert saa lidt som kongen selv i tvivl om, at det var, hvad der mentes.

Netop derfor var det jo, at Frederik 3. gav sig saa god tid; det hastede ikke med kongelovens udfærdigelse, den skulde jo dog først træde i kraft, naar han selv engang var død, derfor kunde dens bestemmelser ogsaa hemmeligholdes, selv for dronningen, vel endog mest for hende. Men derfor er det ogsaa ud fra

en urigtig forudsætning, at Fabricius rejser spørgsmaalet om kongelovens gyldighed, naar han hævder, at alene beseglingen er afgørende herfor, navnlig anførende, at kongelovens § 7 bestemmer, at alle regeringens ærinder, breve og forretninger skal udgaa i kongens navn og under hans signet. P. J. Jørgensen har allerede med rette fremhævet, at denne forskrift ikke kan finde anvendelse paa selve den lov, hvori den indeholdes, hvilket maa sammenholdes med den ovfr. anførte videre betragtning, at loven, bortset fra en enkelt bestemmelse, jo overhovedet ikke skal binde Frederik 3. selv, men kun hans efterfølgere.

Hele spørgsmaalet om tidspunktet for kongelovens besegling og datering bliver derved temmelig ligegyldigt, det reduceres til, om kongeloven, saaledes som dens tekst forelaa, vilde være blevet anset for uegnet til at opnaa lovskraft, hvis Frederik 3. var død inden 1669, da den besegledes, men efter 1666, da den senest var udfærdiget og — maaske antedateret — underskrevet af Frederik 3. Svaret er sikkert, at kongens underskrift vilde have været tilstrækkelig til at give kongeloven lovskraft ved hans død.

Det har sikkert ligget ganske udenfor Frederik 3.s tankegang, at noget hensyn, noget nok saa velopstillet krav skulde foranledige ham til at aabenbare, hvad kongeloven indeholdt, før tiden dertil, hans egen død, kom. I alt fald i saa megen mystik, berettiget dertil ved akten af 10. jan. 1661, har Borris' ven ment at kunne hylde sig. Men derfor er det ogsaa, at de sachsiske ægteskabsforhandlinger, saa udmærket som forf. ogsaa fremstiller dem, ikke synes mig at bringe nogen væsentlig forklaring. Fabricius fandt, som allerede nævnt, i 1906 i Dresdener arkivet nyt materiale, nemlig en sachsisk protokol over de i Kbhvn. i septbr. 1662 førte ægteskabsforhandlinger, der væsentligt afveg fra de af de danske forhandlere optagne protokoller, som er opbevaret i rigsarkivet. Forf.s kritiske sammenholden af disse to kilder fører ham til det utvivlsomt rigtige resultat, at den sachsiske protokol mere direkte gengiver forhandlingernes gang; og det er sikkert ogsaa rigtigt nok, at man ikke fra dansk side vilde vanskeliggøre ægteskabsforhandlingerne ved aabent at tilstaa, hvor fjerntliggende Anna Sofies arveret til den danske krone i virkeligheden vilde blive. Men det falder dog lidt haardt at skulle med forf. tro, at det under 28. juni 1670, som det synes, til Sachsen afsendte »successionsinstrument«, skulde være en af den danske regering afgivet erklæring om kongelovens bestemmelser — et efter sit indhold fuldstændigt falsum — i betragtning af, at den samme danske regering allerede under 11. oktbr. s. a. og senere gav Sachserne

fuldstændig og rigtig besked om indholdet af alle med enevoldsarveregeringens indførelse udstedte akter saa vel som af kongeloven. Successionsinstrumentet maa derfor forklares enten ud fra en utrolig skødesløshed hos skriverne i den danske regerings kancellier og en ligesaa utrolig ligegyldighed hos de højeste embedsmænd, der lod et saadant bilag afgaa uden at forsikre sig om dets indhold, eller ogsaa er forklaringen den, at det er et af Sachsen selv ad en eller anden vej erhvervet uautentisk aktstykke, der er blevet vedlagt lykønskingsbrevet af 28. juni 1670 i Sachsernes eget arkiv. Hvor mange vanskeligheder, denne forklaring end rejser i betragtning af de paagældende akters fundforhold, synes den mig dog antageligere end den, at det skulde være udfærdiget af Schumacher i bevidst urigtig form, saa at denne ikke fire maaneder derefter skulde staa over for den nødvendighed at maatte saa fuldstændigt desavouere sig selv.

I det hele kan jeg derfor — i modsætning til forf. — kun tillægge de sachsiske ægteskabsforhandlinger ringe betydning i forhold til spørgsmaalet om kongelovens udarbejdelse og endnu mindre med hensyn til dens ikrafttræden, der var ganske uafhængig deraf. Det er muligt, at man i 1662 og senere ikke har villet, og vel heller ikke har kunnet give Sachsen yderligere oplysninger om, hvad kongeloven vilde komme til at indeholde, ganske simpelt, fordi Frederik 3. da endnu ikke vilde være bundet til en endelig afgørelse af disse indviklede spørgsmaal, men dette hensyn kan næppe i nogen væsentlig grad have influeret udformningen af kongeloven, bortset fra, at det altid er muligt, at Frederik 3. kan have foretrukket at give en i virkeligheden først i oktbr. 1666 færdig renskrift af kongeloven datoen 14. novbr. 1665, samme datum som hans testamente, udfra hensynet til, at kongeloven hensigtsmæssigt burde være af ældre datum end Anna Sofies giftermaal. Alt dette har imidlertid som anført intet at gøre med spørgsmaalet om kongelovens ikrafttræden; den fandt automatisk sted ved Frederik 3.s død.

Det spørgsmaal, der har interesseret forf. mest, er undersøgelsen af de statsretslige kilder til kongeloven, ja, man kan vel nok sige, at heri ligger gemt den egentlige aarsag til hans værk. Sagen er, at forf. i sit skrift om Griffenfeld havde tilladt sig den formening, at ikke som af Fridericia antaget, Hobbes, men derimod snarest Grotius havde været den store statsretslærer, som nærmest havde inspireret Schumacher til hans udformning af kongeloven. Denne forf.s formening blev nu i en anmeldelse af Fridericia 1911 i dette tidsskrifts 8. R. III, 206-209

temmelig haardt slaet til side. Fridericias hastige kritik blev da ogsaa afgørende for forf.s vilje til at samle sig om dette værk. Det bærer endnu spor deraf, idet dets indledningskapitel har titlen: Hobbes eller ikke Hobbes, endskønt forf. meget vel kunde have indordnet ogsaa dette spørgsmaal i sin fremadskridende fremstilling mellem de mange andre spørgsmaal, som undersøgelsen af kongelovens kilder rejser; der vilde endda være blevet plads til de nødvendige polemiske bemærkninger mod Fridericia. Forklaringen herpaa er imidlertid, at dette indledningskapitel som overhovedet de seks første ark var færdigt allerede 1916, og forf. indrømmer selv, at sammenknytningen af disse seks ark med de følgende har efterladt »støberande«. Deri har han ret; allerede indledningskapitlet er en stor »støberand«.

Forf. har — og det er hans værks hovedfortjeneste — ladet sig det være magtpaaliggende at opsøge og fremlægge alle de tankegange, fremmede som danske, der peger frem mod kongeloven og kan have været kilder til dens tekst. Begyndende med de kejserligsindede italienske imperialister fra det tidlige 14. aarh. naar han over Dante, Marsiglio af Padua og Ockham, Melancton og Calvin, Bodin, Althusius, Machiavelli til Conring og sluttelig til Arnisæus, der allerede derved, at han 1619 ansattes i dansk tjeneste som Kristian 4.s livlæge, kan formodes at have udøvet betydelig indflydelse paa dansk statsretslig tankegang. Fremdeles følger forf. den indflydelse, som Sorøskolen har haft paa dette omraade, især efter at Henrik Ernst var blevet professor dær; særlig interessant er forf.s paavisning af, at i 1640-50.erne optræder enkelte unge danske adelige, ikke netop af højadelige slægter, som talsmænd for en stærkere kongemagt. Denne gennemgang af den statsretslige litteratur og en derefter følgende skildring af den praktiske udformning af arvereglerne indenfor de nordeuropæiske folkesamfund er en hovedfortjeneste af forf. Enhver, der har arbejdet med juridiske dissertationer fra 16. og 17. aarh. ved, hvor haardt at behandle dem det falder, og hvor lidet udbyttet ofte synes at svare til anstrengelserne.

Gennem denne forf.s gennemgang faar man et levende indtryk af, hvad han kalder »den monarkiske tankes vækst«, men som ret beset kun er et enkelt udslag af den tankevirksomhed, hvorefter 17. aarh. paa alle de højeste aandelige omraader lagde grunden for nutidens synsmaader. Det 17. aarh., der i den westfalske fred saa den endelige tilintetgørelse af de kirkelige ideers værdi som politiske virkemidler, byggede gennem naturretten lidt efter lidt op tanken om det rent verdslige politiske samfund, i

hvis konstitution alle undersætter deltog, og hvori der maatte være en højeste magt, suveræniteten, der gav dette verdslige samfund dets enhed. Af denne samfundets enhed, byggende paa alles indvilligelse, fremkom dets styrke; at man, naar man søgte et udtryk for enheden og den deri hvilende højeste magt, fortrinsvis fandt det i »monarken«, den ene afgørende, den ene herskende, er forstaaeligt. Men stadig laa dog bagved teorien om monarkens højeste magt teorien om samfundets konstitution ved dets enkelte medlemmers overdragelse af magten til monarken, indbefattende de grundlinier, som han vilde have at følge i udøvelsen af sin magt. Derfor fik denne tanke en højst forskellig praktisk udformning i de forskellige lande, alt efter disse landes forskellige politiske udvikling; i Frankrig førte den til Ludvig 14.s enevælde, i England til Charles 2.s og James 2.s forsøg paa at skaffe kongemagten en stilling, som det engelske folk imidlertid ikke vilde anerkende.

I Danmark fik den politiske udvikling et saadant forløb, at den saa at sige blev et regelret paradigma paa de herskende statsretslige teorier. Stændermødet 1660 maatte synes en mærkelig levendegørelse af den første kontrakt, som statsrettens teoretikere antog, den hvorved det hele samfund overdrog sin samlede suverænitæt til monarken. Og dette stændermøde overdrog det tillige til monarken selv at udfærdige den anden kontrakt, den hvori suverænitæten indhold og grænser fastsloges. Fordi den faktiske politiske udvikling i Danmark tilfældigvis saaledes arbejdede de statsretlige teoretikere i hænde, har den anden kontrakt, kongeloven, som Fridericia — sikkert noget overdrevent — har sagt, »den rigtignok højst tvivlsomme ære at være den eneste skrevne lov i den civiliserede verden, der bestemmer fyrstemagten som enevældig ud i de sidste konsekvenser.«

Kongeloven blev forfattet mellem oktbr. 1663 og oktbr. 1665 af Peder Schumacher, en ung velstaaende københavnsk borgersøn, der ved studium og rejser havde haft lejlighed til at tilegne sig hele sin tids højeste dannelse og navnlig et udstrakt kendskab til hele sin tids fineste og højeste statsret. Forskellen mellem Fridericias og Fabricius' opfattelse af ham som kongelovens forfatter bestaar som sagt i, at Fridericia mener, at han skriver ud af Hobbes, medens Fabricius mener, at han nærmere slutter sig til Arnisæus og Grotius, fordi de i kongeloven indeholdte bestemmelser om kongens forhold til kirken samstemmer med disse forfattere, men ikke med Hobbes. Fabricius har sikkert ret heri. Og dog betragter efter min formening begge de ud-

mærkede forfattere Schumachers fortrinlige arbejde fra et urigtigt synspunkt. De mener begge, at det var teoretikernes synspunkter, der bestemte, hvad Schumacher satte ind i kongelovens paragraffer. Som om denne unge mand, naar hvervet at affatte kongeloven først engang var ham overdraget, kunde sætte ind i det danske riges grundlov de bestemmelser, han blandt alle teorier og teoretiske værker nu engang havde forelsket sig i, uanset hvad man ellers i Danmark fra monarken og nedefter mente derom. Det er naturligvis en aldeles uholdbar tanke. Teorien i et lov-arbejde er som regel kun til for at kunne afgive et passende ordvalg, der dækker over og bringer til udtryk den faktiske politiske tilstand, det der politisk tilstræbes og skal gennemføres. Det er heldigt, naar den mand, der faar overdraget et arbejde som Schumachers, er saa vel uddannet, at han kan vælge mellem teoretikernes arbejder og udtalelser, tage de bedst formulerede af dem, snart fra den ene, snart fra den anden. Men han maa være eklektiker, fordi hans virkelige maal er at give det rigtige udtryk for den faktiske politiske tilstand, han skal formulere i en lov. Schumacher skulde, uanset alle teoretikere, i kongeloven give det samlede udtryk for det standpunkt, hvorpaa den politiske udvikling i Danmark da stod. Naturligvis faldt, som Fabricius smukt har vist, hans egen grundanskuelse, erhvervet ved omfattende statsretslige studier, i det hele og store sammen med den opfattelse, hvortil denne politiske udvikling havde ført, og som nu skulde finde endeligt udtryk i et lovarbejde; ellers var dette jo heller aldrig blevet ham overdraget. Men ved affattelsen gjaldt det for ham om at bringe ikke netop sit personlige standpunkt til udtryk, men udviklingens naturlige og rigtige resultat; derfor valgte han ved kongelovens udarbejdelse blandt alle de teoretikere, han kendte, naturligvis dem, der bedst udtrykte de tanker, der skulde finde udtryk i kongeloven, hvilket saa hans eget personlige standpunkt var. Lad os tage et moderne eksempel. Referendum, henførelse til den almindelige vælgerklasse af afgørelsen af et politisk spørgsmaal, er en schweizisk forfatningside. Under de forhandlinger, der laa forud for grundloven af 1915, rejstes forslag om referendums indførelse fra radikal side, ud fra sympathi med tanken om folkets direkte medvirken, men ogsaa fordi man forventede, at et referendum om militærudgifternes nedsættelse altid vilde give tilslutning dertil. Under de videre forhandlinger opgaves dette krav fra radikal side, men det genoptoges fra konservativ, ogsaa af sympathi, men tillige fordi de konservative regnede med,

at et referendum regelmæssigt vilde give konservativt udslag. Hvor lidet oplysende om dansk politiks virkelige forhold vilde det ikke være, om en historiker nu vilde nøjes med at oplyse, at referendum var en politisk tanke, overført til Danmark fra Schweiz. Derfor er ogsaa de teoretikere, Schumacher benytter i sin kongelovstekst, maaske ham selv fjerne, men deres ideer og ord er ham til nytte ved udarbejdelsen af kongelovens tekst, thi da han skal nedfælde i kongeloven resultatet af stændermødet 1660, vælger han ud af sin statsretslige læsning de betragtninger, der passer med dansk politik. Naar den suveræne danske konge mindsker sin suverænitet i forhold til kirken, er det, fordi kirken i Hans Svanes person har været en saa væsentlig faktor ved hans opnaaelse af suveræniteten i det hele taget, ikke fordi Schumacher tilfældigvis personligt mener, at Grotius paa dette punkt teoretisk set har ret mod Hobbes.

Hermed skal nu ikke være sagt, at Fabricius ikke har øje for dette forhold. I sin som det synes mig glimrende analyse af kilderne til kongelovens tekst fremhæver han netop (308), at kilden til »haanden fra himlen«, der efter kongelovens tekst overhuggede alle knuder, maa søges ikke netop i nogen statsretslig teori, men i den sølvmonet, der sloges til minde om stormen paa København 11. febr. 1659. Rettelig beset i den følgende tids lys er denne haand fra himlen sikkert Hans Svanes.

Dernæst fremhæver Fabricius med rette den betydning, som det af ham først fremhævede Kornerup-Vindingske forfatningsudkast har haft for kongelovens endelige affattelse ved Schumacher. Det tør siges, at generalfiskalen for en kort tid, 1661-1664, Kaj Lykkes anklager, Søren Kornerup, en præstesøn fra Roskildeegnen, var, som Fabricius viser os ham, den mest udprægede talsmand for, hvad borger og bonde ventede af den suverænitet, de 1660 tillagde monarken, den danske konge. Det var kun et eneste: lighed, ophævelsen af betegnelsen ufri mand, lighed for alle i Danmarks rige under den enevældige, suveræne monark. Der var ikke mange indenfor borger- eller bondestanden, der i betragtning af, hvad ligheden vilde betyde for dem, brød sig synderligt om den politiske frihed, den politiske medbestemmelsesret; ligheden var dem alt. Det er ud fra dette grundsynspunkt, skarpest udformet af Søren Kornerup, man maa betragte forhandlingerne paa stændermødet 1660. Fridericia forment, at det var ved en gennemført falskhed og snuhed, at Frederik 3. snød borgere og bønder for den politiske frie forfatning, de i virke-

ligheden ønskede. Fabricius mener, at man ikke kan lægge Frederik 3. det til last, at Danmark i 1660 ikke fik en stænderforfatning; det har sin aarsag i stændermødets egen impotens, egen mangel paa evne til at udarbejde et udkast til en forfatning. Begge synspunkter forekommer mig i lige grad forfejlede; begge er de efter min formening paavirket af en langt senere tids forhold, den tid, da det var givet, at borger- og snart efter bondestand i Danmark kunde forlange og forlangte del i regeringsmagten. Det var man langt fra i 1660. De to fremragende danske historikere er trods al indbyrdes uenighed enige om at tro, at det var borgerstandens førere, der var de ivrigste til at forlange en stænderforfatning, medens de overser, hvor stærkt netop de adelige godsejere maatte være interesserede i stænderforfatningen, naar først engang rigsraadsregeringen var faldet. Der var sikkert nok nogle af borgerstandens repræsentanter, der gerne havde set en saadan forfatningsændring, men de klogeste af borgerstandens førere, deriblandt saavel Hans Nansen som Hans Svane, var sikkert fuldstændig klar over, at en stænderforfatning kun vilde betyde det ene, at den danske adelige godsejerstand, man netop havde faaet magt over, atter vilde faa en ganske uimodstaaelig politisk indflydelse indenfor stænderforfatningen. Derfor tror jeg, at Fabricius' opfattelse af forfatningsforhandlingerne i oktbr. 1660 ikke er rigtig. Man maa holde sig klart, at tanken om en stænderforfatning til afløsning af den tidligere rigsraadsforfatning, som senere i 1670, havde sine tilhængere blandt de adelige medlemmer af forfatningsudvalget, og i dettes møde 14. oktbr. 1660 skiftede Hans Svane ikke, som Fabricius vil, standpunkt, men han søgte klogt at dreje forhandlingerne derhen, at alt henstilledes til Hans Majestæt, d. v. s. at der ikke fra udvalget fremkom noget forslag om en stænderforfatning. Naar han indtog denne holdning, var det ikke, fordi han var i Frederik 3.s sold eller lod sig føre bag lyset af ham, men ud fra egen politisk overvejelse. I Danmark havde indtil da de adelige godsejere haft al magt, saavel økonomisk som politisk; det borgerne først og fremmest var ude efter i 1660, var for stedse at berøve dem i det mindste deres politiske magt. Men hvem kunde dengang overtage den politiske magt, man vilde berøve godsejerne? Bønderne var dengang intet, slaaet ud af al politisk betydning som godsejeradelens næsten trælbundne fæstere. Borgerne i de dengang, selv København medregnet, saa smaa og fattige købstæder var vel noget, men dog intet mod de store godsejere, hvis deres indflydelse skulde maales politisk; i vore dage

er de politisk talt temmelig lidt, skønt deres tal og betydning dog er vokset saa mægtigt. Borgernes klogeste førere vidste derfor, at vilde man berøve godsejerne deres politiske magt, var stænderne ikke vejen; der var kun een vej: det enevældige kongedømme, at alt regimente i landet afgang alene af Hans Majestæts person. Derfor hævdede de kongen til enevælden; derfor overlod de ham selv skriftlig at udforme den nye forfatning og derfor er det, at denne forfatningslov, kongeloven, er den eneste skrevne lov, der lægger næsten al magt i kongens haand. Med rette saa borgerne dengang som før og senere i Danmarks historie i kongemagten, der var støttet til sit militær, den eneste magtfaktor i landet, der kunde tage det op med godsejerne og hindre godsejrerregimentet, hindre at godsejerne, saa mægtige de var socialt og økonomisk, ogsaa havde den politiske magt. Dette var det højeste politiske maal, borgerne lige til 19. aarh. vovede at tilstræbe; og det kunde kun naas ved enevælden. Man tør ogsaa sige, at den enevældige konge, trods alle svaghedstider, heller aldrig helt glemte denne hemmelige, udtalte artikel i den første kontrakt, hvorved folket havde overgivet ham suveræniteten. Frederik 4. i sin regering og sine regeringsregler, Kristian 7., til hans bevidsthed formørkedes, og særlig Frederik 6. mindedes i gerning, at det bæger, Frederik 3. 18. oktbr. 1660 drak med Hans Nansen, blev drukket ikke paa en aristokratisk stænderforfatning, men paa alle danske statsborgeres lighed under kongen — saavidt den nu til enhver tid lod sig virkeliggøre.

Erik Arup.

J. Wilcke: Christian IV's Møntpolitik 1588—1625. Kbhvn. (Numism. For- ening) 1919.

Arbejder over dansk Mønthistorie er ret sjældne og er navnlig faldne inden for Middelalderens Historie. Kr. Erslevs Artikel om »Roskildes ældste Mønter« var banebrydende paa dette Omraade, som siden navnlig er blevet dyrket af P. Hauberg. Men naar Talen er om Møntpolitiken, der behandler de forskellige Tidens Grundsætninger for Møntfremstillingen, findes der egentlig i dansk Literatur kun een Forløber for den foreliggende Disputats, nemlig Axel Nielsens Doktorafhandling: »Specier, Kroner, Kurant 1671—1726«.

Dr. Wilckes Afhandling udfylder en Del af det Tomrum, som gaar forud herfor, men lader desværre endnu en Lakune paa 45 Aar mellem de to Værker staa ubearbejdet. Den betegner utvivlsomt en Vinding for Literaturen, thi den er et grundigt Arbejde;